

Francesc Gisbert

El jove Enric Valor

Una vida de novel·la

Premi de Narrativa
Antoni Bru
Ciutat d'Elx

L'ECLÈCTICA

bromera

Esperava pacient, com de costum, a la sala de lletrats de la presó Model. Colpejava la taula amb els dits. Observava els altres reclusos de reüll. No perdia de vista els guàrdies drets, vora la porta. El ritual es repetia cada setmana. Des de feia un any. Tenien poques novetats per a enraonar sobre el procés judicial. No hi havia cap més alternativa que deixar passar el temps, fins que actuaren els recursos. Però l'advocat acudia a la cita amb puntualitat. Sabia com de lentes passaven les hores en aquell ambient. Com de necessàries resultaven les seues converses. I com d'esperançadors els castells en l'aire que construïen entre els dos.

Un any. Semblava ahir que els detingueren. El timbre el despertà de matinada. El matrimoni estava gitat. Feia fred. El timbre sonava amb insistència. Mercé es va alçar a mirar per la finestra: «Hi ha dos cotxes de la policia parats davant de casa». El jutge instructor ordenà presó preventiva. S'havien ratificat en la declaració inicial i aportaren tot el seu patrimoni, terres i masos, com a garantia del procés. Ell i el germà complien pena a la mateixa presó, la Model de València, prop de Mislata. Els recursos i les apel·lacions no van aprofitar de res. El tribunal tenia clara la sentència. No la forma de redactar-la. Calia respectar l'aparença de legalitat. Sobretot després de llegir l'informe del delegat de la premsa del Movimiento enviat a València des de Madrid per a deixar ben lligat l'afer. Ignacio de la Vega-Trujillo va vindre amb una missió: aplegar la documentació necessària per a condemnar-los. El cas va despertar una gran indignació a

Madrid, entre les elits del poder, i no pensaven deixar-lo córrer. L'escarment havia de ser exemplar i aprofitar d'avís a navegants. Les ordres procedien de molt amunt, des de la Direcció General de la Premsa del Movimiento. De la Vega-Trujillo va elaborar tots els informes pertinents i s'encarregà d'explicar les coses ben clares, al jutge i al ministeri fiscal. Amb aquell procés fulminaven dues amenaces: l'empresarial i la política. Cas tancat.

Alguns advocats començaven a presentar-se, amb els seus maletins. Llegia l'esperança en els rostres dels presos novells, que encara confiaven en un miracle, si més no improbable. I també intuïa la resignació en el gest desagradós dels més veterans, acostumats a un desengany rere l'altre.

Finalment, Joan Senent entrà amb aquell pas ferm i decidit que el caracteritzava. Impecable, amb vestit gris de sastre, l'agu-lla daurada a la corbata blava, els botons als punys, el pentinat perfecte i el posat rigorós i insubornable que tanta confiança inspirava. Deixà el maletí sobre la taula. Del maletí de Senent sempre brollaven il·lusions i estratègies. Van encaixar, sota l'atenta mirada dels guàrdies que vigilaven a les cantonades:

—Com ha anat la setmana, Enric?

—Bé. Tinc nous alumnes a l'escola.

—Sí, com és això?

—Ja saps que el director em va autoritzar a fer classes als interns. Havia llegit els meus cursos de valencià, que publicàvem en *Levante* i *Jornada*. Molts presos són analfabets i aprendre a llegir i a escriure és una oportunitat, que no han tingut mai a la vida, a més d'una via per a ocupar el cap i no acabar bojós, tancats entre quatre parets.

—Això és el més important. Has de mantindre't actiu i en forma. Mon pare deia que hi ha dues actituds davant el temps, que determinen la sort i el tarannà de les persones: els que el passen i els que l'aprofiten.

—No, si aprofitar-lo, l'aprofite. Estic ordenant notes per a un estudi ortogràfic i gramatical. Durà per títol *Millorem el llenguatge* o alguna cosa per l'estil. I la màquina d'escriure no para, de redactar rondalles. Quan escric, és com si travessara els barrots i volara lliure, per la terra i les serres que tant he estimat i camejat.

—Tornaràs a passejar per les teues serres. És qüestió de temps.

—Potser. Les serres serà l'únic que ens quedarà, si algun dia eixim. Perquè els masos i les propietats s'han fos, en posar-los de garantia del procés. Ens hem tornat a arruïnar, com l'any vint-i-sis. Però ara som grans, amb vora seixanta anys, i no remuntarem.

—Els Valor sou durs i resistents. Sembleu de garriga, per molt que vos cremen o vos estiren sempre aconseguíu tornar a arrelar i reviscolar. Encara et queden moltes coses per fer. La primera, ja t'ho he dit. La revista. Jo pose els diners i tu, la lletra i les idees.

—No sé si em deixaran. L'altre dia, treballant a les oficines, vaig fer un descobriment. Ací em tenen molta confiança i, de vegades, em demanen que els ajude amb la paperassa administrativa. Em van posar a ordenar la documentació dels reclusos. I fullejant papers, vaig topar amb unes fitxes. Saps com em descriuen? Ho vaig anotar en una llibreta, potser m'inspire algun episodi novel·lesc...

Enric va obrir un quadern de moll i passà les pàgines:

—«Desafecto al régimen, partidario de la rebelión, miembro de cenáculos subversivos y de sociedades secretas.» El dimoni emplomat! Diu ben poc dels motius reals de l'empresonament.

—Hi ha un recurs d'apel·lació en marxa. El fet d'haver posat totes les vostres propietats a disposició de la justícia és un element que es valorarà positivament. Confie que en mig any, un any més a tot estirar, tu i el teu germà pugueu eixir. Mentrestant, heu d'esperar i ser valents.

—La millor forma d’esperar, per a algú com jo, és crear i recordar. Ací dins me’n recorde molt de la infantesa a Castalla, de mon pare, de ma mare, del meu germà quan érem xiquets. La pobra de ma mare va faltar un any abans que ens tancaren. Encara sort, evità el disgust. Saps què em deia mon pare? «No hi ha més paradisos que els passats, i són sempre, un paradís perdut, de records i paraules.» Quanta raó tenia.

Vicent de la Cava dirigia la descàrrega dels cabassos de raïm amb el rictus digne, sever i pensarós d’un patrici romà. A l’ombra del porxe, trencava l’alé una estona mentre els homes entraven i eixien del celler amb la seguida d’un formiguer. Als quaranta anys tocats i repicats, aquella faena començava a cruixir-li l’esquena. Els fills ajudaven, igual que havia ajudat ell, però només Joan tenia prou espenta per a fer-se notar, i amb catorze anys treballava com un de vint. És cert que no era el propietari del mas Gran, sinó tan sols el mitger. Una raó més per a no encantar-se i esforçar-se de valent. Després, tocava repartir i els amos es quedaven el mos del rei. Eren mesos de partir-se l’esquena fins a traure el lleu, en què sentia aquella terra com una part de la seua vida. Son pare ja havia estat mitger dels Valor, ho va ser l’avi i ho serien els fills, si la mola rodava com havia fet des que el temps era temps. Home de poques paraules, confidències escasses i gens de sentimentalisme, de novençà li va ensenyar una frase que no oblidaria mai de la vida: «Els llauradors tenim dos matrimonis, amb la dona i amb la terra. I només deixem d’estar obligats amb la mort». Heus ací el tracte. El cicle de la terra, entre aquelles serres. Les serres de l’Arguenya, de Castalla i el Maigmó. El Reconco, Cenarosa, Menejador i la Peña Roja. Aquell era el seu rodal del món. La visió que es repetia en rodar els ulls ben bé idèntica, inalterable, de centenars, de milers d’anys.

L'amo Valor li havia explicat el mateix, amb paraules totalment distintes, en una d'aquelles converses a què era tan aficionat, quan el buscava per fer petar la xarrada i el convidava a lligar un cigarret. L'amo Valor era molt sabut, això no ho discutia ningú, ni tan sols els altres senyors que no el podien ni oldre. Parlava amb paraules estranyes, melsudes i apamades, que ell no entenia, però que sonaven molt fines i encertades, als seus llavis:

–Vicent, vivim gràcies al pacte secular entre el gènere humà i la mare terra. Un pacte signat en la prehistòria, quan deixàrem de ser nòmades i caçadors i ens convertírem en criatures sedentàries. Des d'aleshores, els humans ens hem fet a la terra i la terra s'ha fet a nosaltres. Un pacte escrit amb la suor i la sang d'homes i bèsties, sobre el pergamí etern de marges i fanecades, davant el testimoni de masos i muntanyes.

Escoltava amb respecte i admiració, però no massa interès. Algunes paraules i la intenció última se li esmunyien de l'enteniement. No podia evitar comparar-lo amb l'amo vell i els germans. Ni pensar quina hauria estat la seua sort si el mas Gran, a la partida de l'Espartosa, s'haguera decantat per la balança dels altres al repartiment de l'herència. Potser, viuria més tranquil, sense l'ai al cor. O, potser, viuria ofegat, a toc de baqueta. L'amo vell, el senyor Josep, posseïa un no dir de terres que el proveïen de bones rendes. En morir, els fills van repartir-se-les. O per a ser exactes, els dos fills més espavilats, Josep i Francesc, es tallaren les galtes del pa redó i deixaren al germà menut unes poques molles. Josep era notari. No vivia al poble, des de feia anys i panys, però administrava les terres que li pertocaren en herència com un rellotge. Va comprar un gavadal de terres més i vivia amb la seguretat de qui juga amb una baralla distinta per a cada joc: els guanys legals del seu ofici, els tripijocs de l'entés en lleis i les rendes del poble natal. Francesc era procurador judicial, la mà drete del jutge del partit. Tenia accés de primera a informa-

ció sensible i privilegiada, que, ben administrada, li assegurava beneficis segurs. Era el primer a assabentar-se de l'estat de les hipoteques, dels problemes en els crèdits, de les demandes per impagaments de préstecs i de la imminència de les subhastes. Tenia l'ull cremat per a fer blanc en els diners i aprofitar-se de la tragèdia dels altres en benefici propi. Havia sabut fer créixer l'herència familiar, encara més que el germà notari, i era un dels grans terratinents de la comarca. L'únic de la família que mirava a la cara i parlava de tu als Soler i als Amorós, i no faltava mai a la tertúlia del totpoderós Picó, el monarca encauat al palau del carrer Major, aquell de qui una dita del poble afirmava: «No bufa el vent ni piula el mitger sense abans, de Picó, demanar el parer».

Rosabel, en veure el marit pensarós al porxe del mas, mentre els bracers aboquen el raïm del carro per la finestra del cup, endevinava de seguida el que li rondava pel cap:

—No patisques, Vicent. A nosaltres ens ha tocat l'amo bo. Encara que no isquen els comptes o el preu fluixege, ell sempre es porta bé amb nosaltres.

Rosabel tenia menys de trenta anys i n'aparentava cinquanta. Dos fills i un niu de maldecaps i obligacions l'havien arrugat més que la corfa d'una carrasca. Polida i baixeta, de jove geniüda i amb nervi, va envellir en poc temps, amb una ombra de tristor i resignació adherida al rostre que no se n'anava mai, com el rovell. Es movia pel mas sempre atrafegada, amb el davantal gris cordat sobre les faldes blaves, fins al tou de la cama, arromangada i amb el mocador negre al cap. No parava en torreta ni per alenar. Vicent va respondre sense mirar-la, els ulls perduts entre els basquets i els cabassos de raïm del carro:

—A gosades vida, més m'estimaria un amo ric, més roïn que les argelagues en vinagre, que cantara la canya a l'esquena, de tant en tant, i que ens assegurara la collita i el repartiment. Que

un amo bo, amable i amb el cap ple d'oronetes, cada dia més ric en bones intencions i més pobre en diners a la faixa. No sé com acabarà ell, ni com acabarem nosaltres.

L'amo Enric administrava la terra amb més estima que interès. Residia al poble tot l'any. Als masos acudia sovint, per estar al corrent de l'evolució dels conreus i prendre les decisions pertinents. Don Enric es preocupava de les terres a la seua manera. Se les mirava amb ulls de poeta més que no de propietari. Sabia quan tocava replantar, reparar els marges, excavar un pou, sembrar, collir o traure comptes. Però mentre els altres senyors no perdien passada d'escanyar els jornalers i regatejaven fins a l'últim cèntim, com si en depenguera la vida, ell obrava amb generositat i bonhomia.

L'estiu i el començament de la tardor era l'única època en què es traslladaven a algun dels tres masos que posseïen, per fugir de la calina de Castalla i airejar-se amb el vent renovat de les muntanyes. Des de feia anys, estiuejaven al mas Gran del Racó de l'Espartosa. Posseïa uns estatges còmodes per a la senyora, educada en el bo i millor de l'alta societat de les Rotes, a Dénia, i gens aficionada a la vida del camp. Don Enric s'estimava més els masos prop de la serra, amb millors vistes i major facilitat per a la caça, enamorat com era de les llargues passejades per la muntanya. Però la senyora Dolors no volia allunyar-se del poble, ni anar a raure a aquelles soledats, on tardaven un dia de carro a arribar. La Casa Gran del Racó de l'Espartosa centralitzava, a més a més, la producció agrícola de les terres dels Valor. Primer, el blat i l'ordi. I segon, la vinya, que superava els mil cànTERS anuals. Els altres dos masos, un a la carretera d'Alacant i l'altre vora riu, a la partida d'Almarra, enviaven els carros a l'Espartosa: en temps de batuda, a l'era; i en temps de verema, a la premsa del celler.

Els fills dels mitgers escoltaven les converses dels pares sobre els senyors, els dies previs a l'arribada al mas, quan tot eren

presses i corregudes per a enllestir els preparatius. Els mitgers sempre en murmuraven, d'amagat, si es pensaven que dormien o jugaven fora. Els menuts havien après l'art d'empomar fragments de converses i paraules soltes, ara i adés, i fer-se una idea ben aproximada de les cabòries dels grans:

–Què deu voler dir el pare amb això que ens ha tocat l'amo bo? És que els altres són roïns?

Tona ho preguntà al germà, quan abocà l'aigua de l'aljub al poal. Tenia sis anys estirats amb pinces i un cosset que no creixia ni penjat de l'estenedor. De cames primes i braços de canya, tot ulls foscos i atemorits, trenes d'espart i boca sempre oberta, a punt per a la sorpresa. Sovint es quedava bocabadada, somiant bacoress, mirant el cel, una gallina o un punt fix, sense gens d'interés, aparentment, i bavejava una miqueta. Els pares n'estaven preocupats, perquè tot i que d'un primer colp d'ull no se li notava, la xiqueta donava símptomes de faltar-li un regó. Al poble, sempre delerosos de descobrir tares al veïnat, ja l'havien batejada com Toneta l'Encantà:

–Vicent, la xiqueta no està bé. Mira-la, ja s'ha quedat encantada, una altra volta, de cara als teuladins del nesprer del pati.

–Vols dir? Quines coses tens. Jo la veig bé.

–Això és perquè tu no t'hi fixes i passes al camp la major part del dia. Jo m'estic amb ella seguit seguit i t'assegure que té el cervell a mig pastar. Mira-la, mira-la per la finestra! Què fa parada al costat de l'aljub, carregada amb el poal ple d'aigua? Ai, senyor, quina desgràcia! A gos flac, puces en ell!

–Potser passa una processó de formigues. No havia eixit amb Ventura?

–Ventura és vora la morera. Li ha abocat l'aigua al poal. Ara torna cap a ella. Per què es queda parada amb el poal, enmig del pati? Ai, Vicent, ves pensant com la casem, o la xiqueta serà la nostra creu.

Vicent de la Cava era d'aquestes persones que trobava un pedaç per a cada forat. I quan no, se l'imaginava. Mentre que la dona buscava badalls on no n'hi havia i els feia més amples:

–Pot quedar-se amb nosaltres. Ens vindrà bé una ajuda al mas, quan tu i jo ens fem grans.

–Una ajuda de Tona? Que tot ho entén al revés i no en fa una de bona? T'has begut l'enteniment. Quan ens fem grans el mas passarà a Joan, com abans va passar a tu. Ventura s'hi haurà de buscar les garrofes pel seu compte, si té sort i l'amo no s'ha arruïnat del tot potser el col·locarà en un altre mas. Però Tona, què en farem, de Tona? Saps com li diuen al poble? Tona l'Encantà. Perquè sembla allunada i tot el que toca, ho desbarata.

En honor a la veritat, Tona era de facultats, si més no, limitades. Almenys per a certes coses. Quan l'enviaven a una comanda era capaç dels majors desgavells. Si li deien: «Tona, ves i dona menjar a les gallines». Ella hi anava, escampava el segó, però es deixava la porta del galliner oberta i a l'estona tots els animals corrien pel mas a la dula, escatainant i picant els encisams de l'hort. Si li deien: «Tona, ves i renta la roba al safareig». Ella hi anava, d'obedient, n'era. Obria el pas de la séquia de la bassa que omplia la pica del llavador, se li oblidava tancar-la i, en un no res, el pati de davant de casa es convertia en una marjal on pescar barbs i caçar granotes. I del mateix cabàs, una rere l'altra. La mare s'enfilava per les parets i cridava descabellonada pel fúneral, amb els cabells verds. El pare, pacient i conformat, arronsava els muscles, més tranquil que un caragol per als problemes casolans, responsabilitat exclusiva de la muller. Remenava el cap i amollava alguna de les sentències amb què tot ho adobava: «Fent i desfent, es va aprenent», «Bona cara, bona fama» o «Qui molt vol viure, de tot s'ha de riure».

Tant va calfar-li l'orella, que al remat decidiren tancar Tona al mas, per protegir-la de la malícia i tafaneries del poble. Rosa-

bel no perdia l'esperança de casar-la. La portava a les danses d'Ibi, Tibi, Onil i Castalla. I la feia rodar per les festes de masos i ermites. Tot per si algun inconscient s'animava a festejar-la:

–Lletja, lletja... no és, i calladeta guanya. Quan la portem a les festes li hem de dir «balla, però no parles».

La tenien mig amagada al mas i havien donat ordre als germans que la vigilaren nit i dia. Joan, amb catorze anys, ajudava son pare al mas. Descarregava aleshores el carro del raïm. Ventura, amb huit, s'emportava a jugar la germana i no la perdia de petja. Però amb el seu caràcter, esparpillat i trapalatroc, no se sabia qui convenia que vigilara a qui. Ventura contestà la pregunta de la germana, sobre el caràcter dels amos, mentre els pares espiaven des del porxe:

–Què dius? Em fas el cap com un tabal. Em vens amb cada flautada!

–Només t'he preguntat què deu voler dir el pare amb això que ens ha tocat l'amo bo.

–Vol dir que els altres amos són rics i més agarrats que les paparres. Només volen que xuclar i xuclar. L'amo Enric, en canvi, és generós i bona persona, però no té massa sort per als negocis.

–Aaah...

Tona va restar bocabadada un bon tros. Sa mare li hauria llançat una cantalada, per espavilar-la, si haguera tingut una pedra a mà. Obrí la finestra d'una revolada:

–Tona, què fas? Entra l'aigua a casa i no et quedes clavada enmig del pati, com un canyís de tomaqueres! Has d'ajudar-me a fregar el terra, que demà venen els amos. Senyor, quina creu de criatura!